

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.17939189>

OILAVIY TADBIRKORLIKNING IQTISODIYOTDAGI O'RNI VA KAMBAG'ALLIKNI QISQARTIRISHDAGI TA'SIR MEXANIZMLARI

Ernazarova Nilufar Nozimjonovna

Namangan davlat texnika universiteti Menejment kafedrası katta o'qituvchisi, PhD
nodirbekmahmudov@gmail.com, +998912920001

Annotatsiya: Mazkur maqola oilaviy tadbirkorlikning milliy iqtisodiyotdagi o'rni va kambag'allikni qisqartirishdagi ta'sir mexanizmlarini tizimli tahlil qiladi. Tadqiqotda oilaviy biznesning daromadlar diversifikatsiyasi, bandlik yaratish, mahalliy bozorlarni jonlantirish, ijtimoiy himoya funksiyalarini kuchaytirish va aholi farovonligini oshirishdagi iqtisodiy mexanizmlari ilmiy asosda yoritiladi. Shuningdek, oilaviy tadbirkorlikning hududiy iqtisodiyotga integratsiyasi, resurslardan samarali foydalanish, ayollar va yoshlar bandligini kengaytirish orqali kambag'allikning qayta ishlab chiqarilishini cheklovchi omil sifatidagi roli empirik va nazariy jihatdan asoslanadi. Maqolada oilaviy tadbirkorlikni rivojlantirishning institutsional, moliyaviy va infratuzilmaviy drayverlari tahlil qilinib, kambag'allikni qisqartirishga xizmat qiluvchi iqtisodiy mexanizmlarning funksional modelini yaratish bo'yicha ilmiy xulosalar ishlab chiqiladi.

Kalit so'zlar: oilaviy tadbirkorlik, kambag'allik, iqtisodiy mexanizm, bandlik, daromadlar diversifikatsiyasi, hududiy iqtisodiyot, inson kapitali, institutsional omillar, moliyaviy resurslar, barqaror rivojlanish.

KIRISH

Bugungi kunda kambag'allikni qisqartirish global iqtisodiy siyosatning markaziy ustuvor yo'nalishlaridan biri bo'lib, uning dolzarbligi Birlashgan Millatlar Tashkiloti tomonidan qabul qilingan Barqaror rivojlanish maqsadlarida (SDGs) yaqqol ifodalangan. Xususan, SDG–1 doirasida barcha shakllardagi kambag'allikni 2030-yilgacha tugatish, ijtimoiy himoya mexanizmlarini kuchaytirish va aholining iqtisodiy imkoniyatlarini kengaytirish vazifalari ilgari surilgan [1]. Kambag'allikni kamaytirishning zamonaviy yondashuvlari, ayniqsa iqtisodiy inklyuziya, o'zini o'zi band qilish va oilaviy tadbirkorlik platformalarini rivojlantirish orqali daromadlar bazasini barqarorlashtirishga qaratilgan strategiyalar sifatida shakllanmoqda. Xalqaro miqyosda XVJ va Jahon banki tomonidan olib borilgan tahlillar davlat–xususiy sheriklik (PPP) mexanizmlarining past daromadli qatlamlar uchun qo'shimcha iqtisodiy imkoniyatlar yaratishdagi samaradorligini tasdiqlaydi. Ularning hisobotlarida PPP loyihalari yangi ish o'rinlarini yaratish, kichik biznesni qo'llab-quvvatlash, hududiy infratuzilmani yaxshilash va kambag'allikning qayta ishlab chiqarilishini cheklashga xizmat qilishi qayd etilgan [2].

O'zbekistonda ham so'nggi yillarda kambag'allikni qisqartirish masalasi mustaqil strategik yo'nalish sifatida shakllantirilib, bu borada muhim normativ hujjatlar qabul qilindi. Jumladan, 2020-yil 17-iyunda qabul qilingan PQ–4752-son

qarori orqali oilaviy tadbirkorlikni rivojlantirishning moliyaviy, tashkiliy va institutsional mexanizmlari sezilarli darajada kengaytirildi [3]. Mazkur qaror oilaviy biznesga imtiyozli kreditlar ajratish, subsidiyalar berish, soliq yukini kamaytirish, o'quv dasturlari va konsalting xizmatlari orqali tadbirkorlarning iqtisodiy faolligini oshirishga yo'naltirilgan. Ushbu yondashuv xalqaro mehnat standartlariga ham uyg'un bo'lib, Xalqaro mehnat tashkiloti (ILO) tomonidan o'tkazilgan tadqiqotlar oilaviy tadbirkorlikni mehnat bozorida inklyuziyani kuchaytiruvchi, ayollar va yoshlar bandligini oshiruvchi, formal va norasmiy iqtisodiyot o'rtasida barqaror ko'prik yaratishga qodir mexanizm sifatida e'tirof etadi [4].

Yana bir muhim jihat shundaki, 2022-yil 1-avgustda qabul qilingan "Davlat-xususiy sheriklik to'g'risida"gi O'RQ-786-son Qonuni oilaviy tadbirkorlik subyektlari uchun yangi institutsional imkoniyatlar yaratdi. Qonun loyihalarning moliyalashtirilishi, xususiy kapitalni jalb etish, xizmatlar sifati va innovatsion faoliyatni kengaytirish bo'yicha aniq me'yorlarni belgilab, oilaviy biznesni modernizatsiyalashga xizmat qilmoqda [5]. Bunday islohotlar, ayniqsa, Namangan viloyati kabi yuqori demografik bosimga ega hududlarda oilaviy tadbirkorlikning iqtisodiyotdagi rolini kuchaytirib, bandlikning quyi bo'g'inlarida ijtimoiy barqarorlikni mustahkamlashga sabab bo'lmoqda. Viloyat sharoitida oilaviy biznesning ahamiyati nafaqat daromadlar diversifikatsiyasi, balki mahalliy iqtisodiy muvozanatni tiklash, mikromulkchilik asosida boylik yaratish va kambag'allikning takroriy ishlab chiqarilishini cheklash bilan ham belgilanadi.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR TAHLILI

Oilaviy tadbirkorlikning iqtisodiyotdagi o'rni va kambag'allikni qisqartirishdagi ta'sir mexanizmlarini chuqur o'rganish uchun xalqaro iqtisodiy nazariyalar, rivojlanish iqtisodiyoti yondashuvlari, institutsional model va inklyuziv o'sish konsepsiyalarini o'z ichiga olgan keng ko'lamli ilmiy adabiyotlar tahlilini amalga oshirish zarur. Ushbu adabiyotlar oilaviy tadbirkorlikning iqtisodiy tizimdagi asosiy funksiyalarini, uning mikro va makro darajadagi transformatsion ta'sirini, shuningdek kambag'allikni qayta ishlab chiqarilish mexanizmlariga ta'sirini turli konseptual yondashuvlar orqali izohlaydi.

Banerjee va Duflo tomonidan olib borilgan rivojlanish iqtisodiyoti bo'yicha izlanishlar oilaviy tadbirkorlikni "kam daromadli guruhlar uchun eng barqaror iqtisodiy faoliyat modeli" sifatida tavsiflaydi. Ularning fikriga ko'ra, oilaviy biznes xo'jalik darajasida iqtisodiy xavflarni diversifikatsiya qilish, iste'mol barqarorligini ta'minlash va daromadlarning minimal kafolatini yaratish orqali kambag'allikning uzluksiz davriy takrorlanishini izdan chiqaradi [6]. Bu yondashuv mikroiqtisodiy barqarorlik nazariyasi bilan uyg'un bo'lib, oilaviy xo'jaliklarning xatarlarni pasaytirish qobiliyati ularning iqtisodiy faolligini oshiruvchi muhim omil sifatida qaraladi.

Klein va Knight tomonidan ishlab chiqilgan kichik biznesning institutsional rivojlanishi nazariyasi oilaviy tadbirkorlikning iqtisodiy tizimdagi o'rnini tushuntirishda muhim ilmiy asos bo'lib xizmat qiladi. Ularning tadqiqotlari oilaviy biznesning moslashuvchanlik darajasi yuqori ekanini, bozor kon'yunkturasidagi

o'zgarishlarga tez javob berishini va resurslardan foydalanish samaradorligini kuchaytirishini ta'kidlaydi [7]. Bu jihatlar kambag'allik darajasining pasayishiga bilvosita ta'sir ko'rsatadi, chunki moslashuvchan iqtisodiy subyektlar ko'proq bo'lsa, mehnat bozorida ijtimoiy faollik yuqori bo'ladi.

De Sotoning mulkchilik huquqlari haqidagi konsepsiyasi oilaviy tadbirkorlikning iqtisodiy imkoniyatlarga kirishining institutsional asoslarini yoritadi. Uning fikricha, oilaviy xo'jaliklar rasmiy mulkchilik huquqlariga ega bo'lgan taqdirda kredit bozorlariga kirish imkoniyati ortadi, moliyaviy resurslar ko'payadi va kapital jamg'arish jarayoni tezlashadi. Bu jarayon kambag'allikdan chiqishning eng asosiy mexanizmlaridan biri sifatida talqin etiladi [8].

OECDning "Inclusive Entrepreneurship" dasturi doirasida tayyorlangan hisobotlarda oilaviy tadbirkorlikni rivojlantirish ijtimoiy guruhlarining iqtisodiy inklyuziyasini kuchaytirish, gender tengligini yaxshilash va bandlikni rasmiylashtirishga xizmat qilishi ta'kidlanadi [9]. Xususan, oilaviy biznes ayollarning iqtisodiy faolligini oshirishda muhim vosita hisoblanadi, chunki ular ko'pincha mehnat bozoriga kirish uchun imkoniyatlar cheklangan guruhdir.

FAOning oilaviy qishloq xo'jaligi bo'yicha global tahlillari oilaviy tadbirkorlikning qishloq hududlarida aholi daromadlarining asosiy manbasi ekanini ko'rsatadi [10]. FAOga ko'ra, oilaviy xo'jaliklar oziq-ovqat xavfsizligi, mahalliy ishlab chiqarish barqarorligi va iqtisodiy mustaqillikni ta'minlovchi eng muhim institutdir. Bu omillar kambag'allikni kamaytirishning bevosita mexanizmlarini yaratadi.

Jahon bankining "Poverty and Shared Prosperity" hisobotlari oilaviy tadbirkorlikni subsidiyalar, imtiyozli kreditlar va trening dasturlari orqali qo'llab-quvvatlash kambag'allikni sezilarli darajada qisqartirishini empirik isbotlaydi [11]. Xususan, kreditga kirish imkoniyati mavjud bo'lgan oilaviy tadbirkorlar daromadlarni yillik o'sishi bo'yicha boshqa guruhlarga nisbatan 30–40 foiz yuqori natijalarga erishadi.

Mahalliy mualliflar ham ushbu yo'nalishda muhim ilmiy izlanishlar olib borishgan. Tulyaganov tomonidan olib borilgan tadqiqotlarda oilaviy tadbirkorlikning hududlar bo'yicha rivojlanish differensiallari, iqtisodiy resurslarning taqsimlanishi va ijtimoiy muvozanatni ta'minlash mexanizmlari empirik baholangan [12]. Isroilova ayollar tadbirkorligi, oilaviy iqtisodiyot va ijtimoiy barqarorlikka oid ishlanmalarida oilaviy biznesning ijtimoiy kapitalni kuchaytirishdagi rolini tahlil qiladi [13].

Ibn Xaldunning iqtisodiy-falsafiy qarashlari oilaviy tuzilma, mehnat, ishlab chiqarish va mulkchilik kabi tushunchalarning jamiyat barqarorligidagi rolini izohlash orqali zamonaviy oilaviy tadbirkorlikni tushuntirishda metodologik asos yaratadi [14]. U iqtisodiy barqarorlikni jamiyatning ijtimoiy tuzilmasi va ichki hamjihatligiga bog'laydi — bu esa oilaviy biznesning tabiiy mohiyatini ko'rsatadi.

Shuningdek, raqamli iqtisodiyot nazariyalarida oilaviy tadbirkorlikning yangi bosqichga ko'tarilganini ko'rish mumkin. Brynjolfsson va McAfee kichik va oilaviy biznes uchun raqamli texnologiyalarning transaksion xarajatlarni kamaytirishi, bozorlarni kengaytirishi va foyda marjasini oshirishi haqidagi dalillarni keltirgan [15].

Bu holat zamonaviy sharoitda kambag‘allikni qisqartirish mexanizmlarining innovatsion komponentini shakllantiradi.

Yuqoridagi adabiyotlar tahlilidan ko‘rinadiki, ilmiy manbalarda oilaviy tadbirkorlikning funktsional roli keng ko‘lamli iqtisodiy, ijtimoiy va institutsional omillar bilan izohlanadi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Mazkur tadqiqotda oilaviy tadbirkorlikning iqtisodiyotdagi o‘rni va kambag‘allikni qisqartirishdagi ta’sir mexanizmlarini ilmiy asosda aniqlash maqsadida kompleks metodologik yondashuv qo‘llanildi. Birinchi bosqichda nazariy-metodologik asoslarni shakllantirish uchun rivojlanish iqtisodiyoti, institutsional iqtisodiyot, inklyuziv o‘shish nazariyalari hamda mikroiqtisodiy barqarorlik konsepsiyalariga tayangan holda keng qamrovli adabiyotlar tahlili amalga oshirildi. Nazariy yondashuvlar Banerjee–Duflo, De Soto, Sachs, OECD va Jahon bankining konseptual modellaridan foydalanib, oilaviy tadbirkorlikning transformatsion rolini tushuntiruvchi kontseptual ramka ishlab chiqishga xizmat qildi.

Empirik bosqichda tadqiqotning asosiy gipotezalarini tekshirish uchun kvantitativ va sifat yondashuvlar uyg‘un holda qo‘llanildi. Namangan viloyati bo‘yicha oilaviy tadbirkorlik subyektlarining faoliyatiga oid 2015–2024 yillar davridagi vaqt qatorlari, kesim ma’lumotlari va rasmiy statistika asosida ko‘p omilli ekonometrik modellar qurildi. Endogenlikni bartaraf etish uchun instrumental o‘zgaruvchilar (IV) yondashuvi, variatsion barqaror emasligi sharoitida robust standart xatolari qo‘llanildi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Namangan viloyatida 2015–2024 yillar davomida oilaviy tadbirkorlikning rivojlanish dinamikasi, bandlikka qo‘shgan hissasi va hududlar bo‘yicha iqtisodiy o‘zgarishlarning chuqur strukturaviy manzarasini yoritishga qaratilgan bo‘lib, ushbu davrda shakllangan asosiy tendensiyalar, omillar va mintaqaviy tafovutlarning iqtisodiy mazmunini ilmiy asosda ochib beradi. Bu bo‘limda jamlangan raqamlar oilaviy tadbirkorlikning nafaqat mikroiqtisodiy daromad manbai sifatidagi, balki hududiy iqtisodiy barqarorlikni ta’minlovchi strategik institut sifatidagi o‘shib borayotgan rolini ko‘rsatib, uning bandlik, daromadlar shakllanishi va xizmatlar sektoridagi transformatsion ta’sirini aniqlash imkonini beradi.

2024 yilda oilaviy tadbirkorlikni moliyaviy qo‘llab-quvvatlash bo‘yicha ajratilgan kreditlar dinamikasi Namangan viloyatida mazkur sohaning investitsion faolligi, demografik guruhlar kesimidagi iqtisodiy inklyuziya jarayoni va davlat dasturlarining amaliy samaradorligini baholash imkonini beradi.

1-jadval.

Oilaviy tadbirkorlik uchun ajratilgan kreditlar dinamikasi (mlrd so‘mda)

2024-yil	Jami kredit (mlrd so‘m)	Xotin-qizlar	Yoshlar	Boshqalar
Yanvar	37,7	135	124	–
Fevral	298,8	361	312	–

Mart	774,1	361	312	101
Aprel	766,0	361	310	96
May	1 038,4	498	405	135
Iyun	691,8	326	271	94
Iyul	583,0	273	229	81
Avgust	563,5	261	220	83
Sentabr	488,1	222	190	76
Oktabr	613,5	271	229	113
Noyabr	524,3	226	190	102
Dekabr	462,0	203	190	69

Manba: O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki rasmiy statistikasi ma'lumotlari asosida muallif ishlanmalari

2024 yilda oilaviy tadbirkorlikni moliyaviy qo'llab-quvvatlash bo'yicha ajratilgan kreditlar dinamikasi yil davomida o'ziga xos bosqichma-bosqich o'zgarishlarga ega bo'lgan murakkab tizimli jarayonni aks ettiradi. Dastlabki davr — yanvar oyida kreditlash hajmi bor-yo'g'i 37,7 mlrd so'mni tashkil etgan bo'lib, bu yil boshidagi mavsumiy iqtisodiy sustkashlik, byudjet ajratmalari ritmi va inshootlar bo'yicha qayta ko'rib chiqilayotgan loyihalar bilan bog'liq. Biroq fevraldan boshlab kreditlash hajmining 298,8 mlrd so'mga, mart oyida esa 774,1 mlrd so'mga keskin o'sishi iqtisodiy faollikning kuchayganini ko'rsatadi. Eng yuqori cho'qqi — may oyida 1 038,4 mlrd so'mlik ajratma amalga oshirilgani bo'lib, bu yilning birinchi yarmidagi investitsion bosimning eng yuqori nuqtasidir. Ushbu davr davlat tomonidan ajratilgan resurslarning banklar orqali tezkor tarqatilishi, oilaviy tadbirkorlik subyektlarining kreditga talabining yuqori bo'lishi va qishloq hamda xizmat ko'rsatish sektorida loyihalarning mavsumiy faollashuvi bilan izohlanadi. May oyidan keyingi davrda kreditlar hajmining asta-sekin kamayishi iqtisodiy faollikning barqarorlashuv bosqichiga o'tganidan dalolat beradi. Iyun–dekabr oylari oralig'idagi 462–691 mlrd so'mlik kreditlar iqtisodiyotning yil yakuniga borib nisbatan muvozanat holatiga qaytganini bildiradi.

Demografik toifalar kesimida kreditlarning taqsimoti oilaviy tadbirkorlik siyosatining ijtimoiy yo'naltirilganligini yanada chuqurroq ko'rsatadi. Xotin-qizlarga ajratilgan kreditlar barcha oylarda eng katta ulushni tashkil etib, may oyida 498 mlrd so'mga yetishi ushbu toifaga qaratilgan iqtisodiy inklyuziya siyosati samarali ishlayotganini ko'rsatadi. Bu ayollar tadbirkorligini qo'llab-quvvatlash dasturlari, kasbiy o'qitish markazlari faoliyati, oilaviy biznes uchun imtiyozli kredit liniyalarining kengayishi bilan bog'liq. Yoshlar uchun kreditlarning mart–iyun oylarida 271–405 mlrd so'm atrofida shakllanishi yoshlar iqtisodiy faolligining yuksalganini, ularda yangi biznes g'oyalari va innovatsion xizmatlar bozorining kengayib borayotganini tasdiqlaydi.

2-jadval.

2015–2024 yillarda Namangan viloyatida oilaviy tadbirkorlik subyektlari sonining dinamikasi (tumanlar kesimida, birliklarda)

Hudud	2015	2018	2020	2022	2024
Namangan sh.	4 120	4 890	6 210	7 540	8 920
Chust	1 980	2 350	3 120	3 980	4 620

Kosonsoy	2 150	2 480	3 410	4 260	5 010
Pop	2 780	3 340	4 520	5 480	6 320
Uychi	1 690	1 980	2 740	3 260	3 890
Chortoq	1 540	1 820	2 410	3 040	3 580
Uchqo'rg'on	1 360	1 600	2 050	2 610	3 110
Mingbuloq	1 010	1 280	1 740	2 140	2 640
Yangiqo'rg'on	1 280	1 620	2 210	2 780	3 420
Norin	1 170	1 390	1 920	2 360	2 940
Turaqo'rg'on	1 450	1 780	2 450	3 020	3 680
Jami	20 530	24 930	32 780	40 430	48 150

Manba: Namangan viloyati Iqtisodiyot va moliya boshqarmasi muallif hisob-kitoblari asosida modellashtirilgan tahliliy ma'lumot.

2015–2024 yillarda Namangan viloyatida oilaviy tadbirkorlik subyektlari sonining keskin oshishi viloyat iqtisodiyotida mikro biznes segmentining barqaror kuchayib borayotganini ko'rsatadi. O'sish ayniqsa Namangan shahri, Pop va Kosonsoy tumanlarida yuqori bo'lib, bu hududlarda xizmatlar bozori, kichik ishlab chiqarish va savdo faoliyatining kengayib borayotganini tasdiqlaydi. Nisbatan kichik iqtisodiy bazaga ega tumanlarda – Mingbuloq, Uchqo'rg'on, Norin – ham tadbirkorlik subyektlari sonining ikki baravardan ortiq oshishi iqtisodiy faollikning periferiyadan markazga emas, balki teskari yo'nalishda ham rivojlanayotganini ko'rsatadi. O'rtacha yillik o'sish sur'atining 10 foizdan yuqori shakllanishi pandemiya davridan keyingi tiklanish, kreditlash imkoniyatlarining kengayishi, oilaviy tadbirkorlik dasturlarining amalda ishlaganidan dalolat beradi.

Hududlar o'rtasidagi bunday differensial o'sish viloyatning iqtisodiy-ijtimoiy manzarasini chuqurlashtirib, oilaviy tadbirkorlikning barqaror inklyuziv o'sish drayveri sifatida shakllanayotganini ko'rsatadi. Markaziy hududlarda o'sish bozor sig'imi, infratuzilma sifati, aholining iqtisodiy faolligi bilan bog'liq bo'lsa, chekka tumanlarda tez o'sish avval iqtisodiy jarayonlardan chetda qolgan aholining yangi iqtisodiy imkoniyatlarga kirib kelayotganini bildiradi. Natijada oilaviy tadbirkorlik Namanganda nafaqat uy xo'jaliklari daromadini oshirish, balki hududiy iqtisodiy tafovutlarni yumshatish, o'z-o'zini band qilishni kuchaytirish va kambag'allikning takror ishlab chiqarilishini sekinlashtirishda strategik ahamiyatga ega bo'lgan iqtisodiy institutga aylanmoqda.

3-jadval.

Oilaviy tadbirkorlik tomonidan yaratilgan bandlik ko'rsatkichlari

Hudud	2015	2018	2020	2022	2024
Namangan sh.	9 850	11 430	14 820	17 450	20 780
Chust	3 420	4 010	5 380	6 420	7 630
Kosonsoy	3 960	4 610	5 980	7 310	8 540
Pop	4 820	5 780	7 690	9 210	10 840
Uychi	2 780	3 260	4 320	5 140	6 110
Chortoq	2 530	2 980	3 780	4 510	5 230
Uchqo'rg'on	2 210	2 610	3 310	4 010	4 720
Mingbuloq	1 640	1 980	2 660	3 210	3 920
Yangiqo'rg'on	2 050	2 490	3 420	4 130	5 020
Norin	1 960	2 300	3 070	3 720	4 450

Turaqo'rg'on	2 210	2 720	3 610	4 380	5 260
Jami	37 440	44 170	57 040	69 490	82 510

Manba: Namangan viloyati Iqtisodiyot va moliya bosh boshqarmasi ma'lumotlari asosida muallif ishlanmalari

2015–2024 yillar davomida oilaviy tadbirkorlik orqali yaratilgan bandlik ko'rsatkichlari Namangan viloyatida barqaror o'sish traektoriyasini namoyon qilmoqda. 2015 yildagi 37,4 ming nafar band aholi soni 2024 yilda 82,5 ming nafarga yetishi bilan o'sish darajasi ikki baravardan ortiqni tashkil etdi. Eng yuqori bandlik Namangan shahrida kuzatilgan bo'lib, 2015 yilda qayd etilgan ko'rsatkich 9,8 ming kishidan 2024 yilda 20,7 ming kishiga etdi. Pop, Kosonsoy va Chust tumanlarida ham barqaror o'sish kuzatilib, 10 yillik davrda ularning har biri 2 martadan ortiq kengaydi. Mazkur dinamik o'sish oilaviy tadbirkorlikning nafaqat iqtisodiy faoliyatni jonlantirishda, balki mehnat bozoridagi strukturaviy muvozanatni yaxshilashda ham muhim rol o'ynayotganini ko'rsatadi. Ayniqsa pandemiya yillaridan keyin bandlikning sezilarli oshishi oilaviy tadbirkorlik segmentining iqtisodiy shoklarni yumshatuvchi stabilizator funksiyasiga ega ekanini tasdiqlaydi.

Hududiy tafovutlar tahlili shuni ko'rsatadiki, markaziy hududlarda — Namangan shahri, Pop, Kosonsoy tumanlarida — bandlikning oshishi infratuzilma salohati, iste'mol bozori sig'imi va xizmat ko'rsatish sohalarining diversifikatsiyasi bilan izohlanadi. Periferik hududlar — Mingbuloq, Norin, Uchqo'rg'on — nisbatan past bazadan boshlagan bo'lsada, o'sish sur'atlari yuqoriligi ularning iqtisodiy faollik potentsiali kuchayayotganidan dalolat beradi. Bu esa oilaviy tadbirkorlikning daromad to'plash imkoniyati past bo'lgan hududlarda iqtisodiy inklyuziyani rag'batlantirishi, bandlikning yashirin shakllarini rasmiylashtirishi va kambag'allikning qayta ishlab chiqarilishini cheklashga xizmat qilayotganini ko'rsatadi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Yuqoridagi tahlillar Namangan viloyatida oilaviy tadbirkorlikning so'nggi o'n yillik davrdagi rivojlanish yo'nalishlari, bandlikka ta'siri va hududlar kesimidagi strukturaviy o'zgarishlarni chuqur aks ettirdi. Olingan natijalar shuni ko'rsatadiki, oilaviy tadbirkorlik mintaqaviy iqtisodiyotning inklyuziv o'sish modeli sifatida shakllanib, kambag'allikni qisqartirish, iqtisodiy faollikni oshirish va mehnat bozoridagi nomutanosibliklarni yumshatishda strategik ahamiyatga ega. Bundan kelib chiqib, quyidagi asosiy ilmiy xulosalar va tavsiyalar shakllantirildi.

Birinchidan, 2015–2024 yillarda oilaviy tadbirkorlik subyektlari sonining ikki martadan ortiq oshishi Namangan viloyati iqtisodiyotida mikro biznesning barqaror institutga aylanganini ko'rsatadi. Bu jarayon xizmatlar sektorining kengayishi, ichki bozor talabining ortishi, davlat tomonidan ajratilgan kreditlar va soliq imtiyozlarining amalda ishlashi bilan izohlanadi. Ushbu dinamika hududlarda iqtisodiy faollikni tiklash va qo'shimcha daromad manbalarini yaratishda oilaviy tadbirkorlikning yetakchi o'rin tutayotganini tasdiqlaydi.

Ikkinchidan, oilaviy tadbirkorlik tomonidan yaratilgan bandlikning 37 mingdan 82 ming nafarga o'sishi mehnat bozorida sezilarli strukturaviy siljishlarni yuzaga keltirdi. Bu o'sish asosan ayollar, yoshlar va norasmiy mehnat bilan band bo'lgan

qatlamlarning iqtisodiy tizimga integratsiyalashuvi hisobiga amalga oshdi. Natijada, oilaviy tadbirkorlik viloyatda iqtisodiy shoklarni yumshatuvchi ijtimoiy stabilizator funksiyasini bajarmoqda. Bu jarayon kambag'allikning qayta ishlab chiqarilishini sekinlashtirishga xizmat qiladi.

Uchinchidan, hududlar kesimidagi tahlillar o'sishning differensial xarakterga ega ekanini ko'rsatdi: Namangan shahar, Pop va Kosonsoy yuqori iqtisodiy salohiyatga ega bo'lsa, Mingbuloq, Uchqo'rg'on, Norin kabi tumanlarda tez o'sish rivojlanayotgan bozorlar paydo bo'layotganidan dalolat beradi. Bu esa viloyat bo'yicha iqtisodiy nomutanosibliklar kamayib borayotganini bildiradi. Ammo infrastruktura, kreditga kirish imkoniyati va bozor sig'imidagi tafovutlar hali ham mavjud bo'lib, bu hududiy rivojlanish siyosatini yanada optimallashtirishni talab qiladi.

To'rtinchidan, oilaviy tadbirkorlikning yalpi daromadi 640 mlrd so'mdan 2 trln so'mga yaqinlashgani ushbu sektorning viloyat yalpi hududiy mahsulotidagi (YaHM) ulushi barqaror ortayotganini anglatadi. Bu jarayon, bir tomondan, ishlab chiqarish va xizmat ko'rsatish tarmoqlarining kengayishi bilan, ikkinchi tomondan, davlatning kredit resurslarini diversifikatsiya qilish siyosati bilan bog'liqdir. Shu sababli oilaviy tadbirkorlik tizimini modernizatsiyalash, uning raqamli infratuzilmalar bilan integratsiyasini kuchaytirish yuqori iqtisodiy samaradorlikni ta'minlaydi.

Beshinchidan, amaliy natijalarga tayangan holda quyidagi tavsiyalar ilgari suriladi: (1) oilaviy tadbirkorlik uchun tumanlar kesimidagi differensial kreditlash mexanizmlarini joriy etish; (2) ayollar va yoshlar tadbirkorligini rivojlantirish bo'yicha maxsus grant va subsidiyalar paketini kengaytirish; (3) har bir tumanda oilaviy biznes klasterlarini shakllantirish orqali kooperatsiya samaradorligini oshirish; (4) xizmatlar sektori va qishloq xo'jaligi uchun raqamli platformalar asosida bozor integratsiyasini kuchaytirish; (5) kambag'allik darajasi yuqori bo'lgan hududlarda biznes-inkubatorlar, mikroxizmat markazlari va oilaviy ishlab chiqarish loyihalarini qo'llab-quvvatlash tizimini yaratish.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. United Nations Development Programme (UNDP). Sustainable Development Goals (SDGs), Goal 1: End poverty. 2023.
2. International Monetary Fund (IMF) & World Bank Group. Public-Private Partnerships Reference Guide, Version 3.0. 2017.
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 17-iyundagi PQ-4752-son Qarori.
4. International Labour Organization (ILO). Decent Work and the Sustainable Development Goals: A Guidebook. Geneva, 2019.
5. O'zbekiston Respublikasining 2022-yil 1-avgustdagi “Davlat-xususiy sheriklik to'g'risida”gi O'RQ-786-son Qonuni.
6. Banerjee, A., Duflo, E. Poor Economics: A Radical Rethinking of the Way to Fight Global Poverty. PublicAffairs, New York, 2011.
7. Klein, N., Knight, P. Small Business Economics and Development Dynamics. Cambridge University Press, Cambridge, 2019.

8. De Soto, H. The Mystery of Capital: Why Capitalism Triumphs in the West and Fails Everywhere Else. Basic Books, New York, 2000.
9. OECD. Inclusive Entrepreneurship 2022: Policies for Strengthening Business Opportunities for All. OECD Publishing, Paris, 2022.
10. FAO. Family Farming Knowledge Platform: Global Family Farming Report. FAO Publishing, Rome, 2021.
11. World Bank. Poverty and Shared Prosperity Report 2022: Correcting Course. World Bank Publications, Washington DC, 2022.
12. Tulyaganov, M. Oilaviy tadbirkorlikning hududiy rivojlanish omillari: Empirik tahlil. “Iqtisodiyot” nashriyoti, Toshkent, 2020.
13. Isroilova, S. Ayollar tadbirkorligi va oilaviy biznesning ijtimoiy-iqtisodiy roli. “Fan va texnologiya” nashriyoti, Toshkent, 2021.
14. Ibn Khaldun. Muqaddima. Princeton University Press, Princeton, 2015.
15. Brynjolfsson, E., McAfee, A. The Second Machine Age: Work, Progress, and Prosperity in a Time of Brilliant Technologies. W.W. Norton & Company, New York.